

PRAKTIJKONDERZOEK IN DE SCHOOL

Cyrilla van der Donk en Bas van Lanen

5^e, herziene druk

Boom

Inhoud

Voorwoord	6
Inleiding	7
1 Een inleiding op praktijkonderzoek	13
1.1 Een positiebepaling van praktijkonderzoek	13
1.2 De methode van praktijkonderzoek	20
1.3 Functies van praktijkonderzoek voor professionals	26
1.4 Kenmerken van praktijkonderzoek	30
1.5 Het gebruik van artificiële intelligentie bij praktijkonderzoek	36
1.6 Kwaliteit van praktijkonderzoek	38
1.7 Samenvatting	49
1.8 Literatuur	50
2 De context in kaart brengen	55
2.1 Zicht krijgen op wat jou kenmerkt als praktijkonderzoeker	56
2.2 Zicht krijgen op de belanghebbenden	58
2.3 Zicht krijgen op de beroepspraktijk	61
2.4 Zicht krijgen op de externe omgeving	65
2.5 Rekening houden met de context gedurende het praktijkonderzoek	67
2.6 Samenvatting	70
2.7 Literatuur	71
Deel 1 Verkennende onderzoeksfase	73
3 Oriënteren	75
3.1 De verkennende onderzoeksfase plannen	76
3.2 Een praktijkprobleem signaleren	77
3.3 Een praktijkprobleem selecteren	85
3.4 Een praktijkprobleem verkennen	87
3.5 Een beeld van het praktijkprobleem creëren	97
3.6 Samenvatting	104
3.7 Literatuur	105
4 Richten	107
4.1 Het praktijkprobleem afbakenen en kaderen	108
4.2 Het doel van het praktijkonderzoek bepalen	116

4.3	De hoofdvraag van het praktijkonderzoek bepalen	120
4.4	De hoofdvraag uitwerken	124
4.5	De onderzoeksvraag controleren	135
4.6	Opbrengsten verspreiden	138
4.7	Samenvatting	140
4.8	Literatuur	141

Deel 2 Verdiepende onderzoeksfase

142

5 Plannen

145

5.1	Een plan voor het vervolg van het praktijkonderzoek uitwerken	146
5.2	Methoden bepalen voor het verzamelen, analyseren & concluderen	158
5.3	Bepalen wie op welke wijze betrokken wordt	167
5.4	Samenvatting	173
5.5	Literatuur	174

6 Verzamelen

177

6.1	Instrumenten voor dataverzameling ontwikkelen	178
6.2	Hoofdvorm: bestuderen	187
6.3	Hoofdvorm: observeren en meten	194
6.4	Hoofdvorm: bevragen	204
6.5	Hoofdvorm: laten vertellen	221
6.6	Hoofdvorm: keuzes laten maken	228
6.7	Hoofdvorm: (laten) reflecteren	234
6.8	Hoofdvorm: laten verbeelden	241
6.9	Hoofdvorm: simuleren	249
6.10	Hoofdvorm: bezoeken	254
6.11	Samenvatting	261
6.12	Literatuur	262

7 Analyseren en concluderen

267

7.1	Data vastleggen en uitwerken	268
7.2	Verzamelde data ordenen per deelvraag	271
7.3	Verzamelde data reduceren	271
7.4	Combineren en overzicht creëren	290
7.5	Conclusies trekken	298
7.6	Algemene aanbevelingen bij het analyseren en concluderen	302
7.7	Samenvatting	308
7.8	Literatuur	309

Deel 3 Innovatiefase

310

8 Ontwerpen, testen en evalueren

313

8.1	Bepalen hoe de innovatiefase wordt doorlopen	314
8.2	De innovatiecyclus uitvoeren: ontwerpen	316

8.3	De innovatiecyclus uitvoeren: Testen (verzamelen)	336
8.4	De innovatiecyclus uitvoeren: Evalueren (analyseren en concluderen)	342
8.5	Samenvatting	346
8.6	Literatuur	347
Deel 4 Implementatiefase		349
9	Implementeren	351
9.1	Het praktijkonderzoek evalueren	352
9.2	De implementatiefase van een praktijkonderzoek	356
9.3	Zicht krijgen op de doelgroepen voor het implementeren	359
9.4	Implementeren gericht op het verspreiden van inzichten	362
9.5	Implementeren gericht op het invoeren van een innovatie	368
9.6	Inspelen op belemmeringen bij het implementeren	370
9.7	Samenvatting	376
9.8	Literatuur	377
Bijlage A Het gebruik van tekstbronnen		378
Bijlage B Handreiking literatuurstudie		387
Bijlage C Een onderzoeksplan		389
Bijlage D Onderzoeksverslag en onderzoeksartikel		392
Index		397

Inleiding

Waarom zou je praktijkonderzoek willen doen?

Als leraar speel je een belangrijke rol in de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Je levert vanuit jouw ervaring en deskundigheid dagelijks een wezenlijke bijdrage aan het vormen van leerlingen en studenten tot zelfstandige en verantwoordelijke wereldburgers. Je werkt in een dynamische en complexe beroepsomgeving die hoge eisen stelt aan jouw handelen en leervermogen. Praktijkonderzoek is een methode die je concrete handvatten biedt om je eigen beroepspraktijk op een systematische wijze in interactie met anderen te verkennen, te leren begrijpen en waar nodig te verbeteren.

We onderscheiden verschillende drijfveren om de methode in praktijk te brengen.

Praktijkonderzoek is een middel om verder te groeien als (aankomend) professional

Praktijkonderzoek brengt leerprocessen op gang. Het is een methode die ertoe bijdraagt dat je je verder ontwikkelt als professional en specialist kunt worden op praktijkrelevante thema's. Het is een professionele leerstrategie die niet alleen tijdens een opleiding, maar ook in het vervolg van je professionele loopbaan is toe te passen. Het biedt je de mogelijkheden het beroep te leren door zowel theoretische concepten als vaktaal te gebruiken om de beroepspraktijk te analyseren en te beschrijven (Van der Donk & Van Lanen, 2018).

Praktijkonderzoek bevordert het evidence-informed werken

Als praktijkonderzoeker benut en combineer je verschillende kennisbronnen. Je verwerft zowel specifieke als vakoverstijgende kennis, vaardigheden en attitudes die breed in te zetten zijn in je werk. Je integreert het onderzoekend handelen in dagelijkse taken, wat de kwaliteit van de beroepsuitoefening kan verhogen. Ook geeft het je taal om beter te kunnen uitleggen hoe je handelt en waarom je dit op een bepaalde wijze doet.

Praktijkonderzoek bevordert de samenwerking met andere disciplines

Het doen van praktijkonderzoek is een generieke werkwijze die een vakspecifieke invulling krijgt door de praktijkproblemen en uitdagingen in de eigen beroepscontext. Praktijkonderzoek bevordert de uitwisseling tussen belanghebbenden waaronder professionals van andere disciplines. De generieke werkwijze en de gemeenschappelijke taal zorgen ervoor dat iedereen kan participeren.

Praktijkonderzoek leidt tot inzichten en/of innovaties die de situatie van de doelgroep verbeteren

Praktijkonderzoek helpt je om op systematische wijze individueel of in teamverband problemen aan te pakken. De methode beoogt praktijkverbetering te realiseren in de vorm van nieuwe inzichten en/of innovaties. Door de praktijknabijheid staat de doelgroep altijd centraal. Praktijkverbeteringen die je realiseert in het kader van praktijkonderzoek dragen daarmee direct of indirect bij aan de kwaliteit van het onderwijs en de ontwikkeling van leerlingen of studenten.

Praktijkonderzoek geeft de professional en andere belanghebbenden een stem

Praktijkonderzoek wordt uitgevoerd door professionals die deel uitmaken van de praktijk die ze onderzoeken. Leren en ontwikkeling vinden dus plaats op de werkvloer. Praktijkonderzoek kan gezien worden als een vorm van kwaliteitszorg die in de praktijk verankerd is en zowel de professionals als de leerlingen of studenten centraal stelt (Van der Donk et al, 2014). Het biedt de mogelijkheid om de stem van de leerling of student, de professional en andere belanghebbenden te laten horen. Er wordt geen onderzoek gedaan over het onderwijs, maar door het onderwijs. Praktijkonderzoek kan worden gezien als een bottom-up benadering voor de ontwikkeling van nieuwe inzichten en innovaties.

Hoe leer je praktijkonderzoek te doen?

Je leert praktijkonderzoek te doen door de methode te gebruiken en er ervaring mee op te doen.

Zodoende leer je onderzoeks- en innovatieprocessen in de praktijk vorm te geven en ontwikkel je een onderzoekend en innoverend vermogen. Je ontwikkelt kennis, vaardigheden en attitudes die je in staat stellen onderzoekend te handelen in je werk. Denk aan het analyseren van leerproblemen, het bespreken van leerlingen, het ontwerpen van je onderwijs en het beargumenteren van jouw standpunten tijdens vergaderingen. Daarnaast zul je waarschijnlijk ervaren dat naarmate je deskundigheid op het gebied van praktijkonderzoek toeneemt, je steeds meer mogelijkheden ziet om je onderzoekend en innoverend vermogen in praktijk te brengen.

Het doen van praktijkonderzoek kan soms leiden tot momenten van onzekerheid, omdat de uitkomsten niet op voorhand vastliggen. Deze onvoorspelbaarheid maakt ook dat je verrast kunt worden, nieuwe inzichten verwerft, of oplossingen bedenkt die toe te schrijven zijn aan jouw inspanningen en die van de mensen met wie je samenwerkt. Zo kun je groeien als professional en expert worden op de thema's die je onderzoekt. Praktijkonderzoek raakt hiermee de drie basisbehoeften die de motivatie voor het leren aanwakkeren (Ryan & Deci, 2000):

- competentie: het gevoel hebben dat je in staat bent dit proces aan te gaan en te voltooien;
- relatie: het gevoel hebben dat je samen met anderen tot nieuwe inzichten en innovaties bent gekomen en/of dat jouw inspanningen van betekenis zijn geweest voor anderen;
- autonomie: het gevoel hebben eigen keuzes te hebben mogen maken en invloed te hebben gehad op de opbrengsten.

Waarom dit boek?

Het boek biedt heldere handvatten voor het (leren) uitvoeren van een praktijkonderzoek. Het is een uniek boek, omdat het:

- uitgaat van een realistische, praktijkgerichte visie op onderzoek;
- zowel aandacht besteedt aan kennisgericht praktijkonderzoek als aan ontwerpgericht praktijkonderzoek, met aandacht voor kortcyclisch onderzoeken en ontwerpen;
- een methode presenteert die onderzoek verbindt aan innovatie en kan worden toegepast binnen benaderingen zoals design thinking;
- praktijkonderzoek relateert aan het methodisch handelen;
- de noodzakelijke kennis, vaardigheden en attitudes behandelt en oefeningen aanbiedt om deze te verwerven;
- een scala aan praktijkvoorbeelden uit de beroepspraktijk bevat die de gepresenteerde kennis en vaardigheden verduidelijken;
- mede gebaseerd is op internationale inzichten door de samenwerking van de auteurs met experts in Duitsland, Brazilië en de Verenigde Staten.

Voor wie is dit boek?

Het boek is bestemd voor:

- hbo- en wo-studenten in de bachelor- en/of masterfase van een opleiding die hen voorbereidt op het werken in het onderwijs;
- begeleiders (zowel lerarenopleiders als werkplekbegeleiders) van studenten of leraren die onderzoek doen op scholen;
- onderwijsprofessionals die hun eigen onderwijspraktijk willen verbeteren en zich verder willen professionaliseren door middel van onderzoek.

Leeswijzer

Dit boek biedt handvatten voor professionals die hun onderzoekend vermogen tijdens het dagelijks handelen willen versterken en vanuit de praktijk onderzoek willen doen. Het biedt zowel ondersteuning voor aankomende professionals die het beroep nog moeten leren, als voor ervaren professionals die zich verder willen specialiseren.

De methode gaat uit van een sterke betrokkenheid van belanghebbenden. Dit kunnen onderwijsprofessionals, professionals van andere disciplines, leerlingen, studenten, ouders of verzorgers, buurtbewoners of andere betrokken mensen zijn. Omwille van de leesbaarheid hanteren we in dit boek voornamelijk de termen leraar, leerling, student en ouder of verzorger.

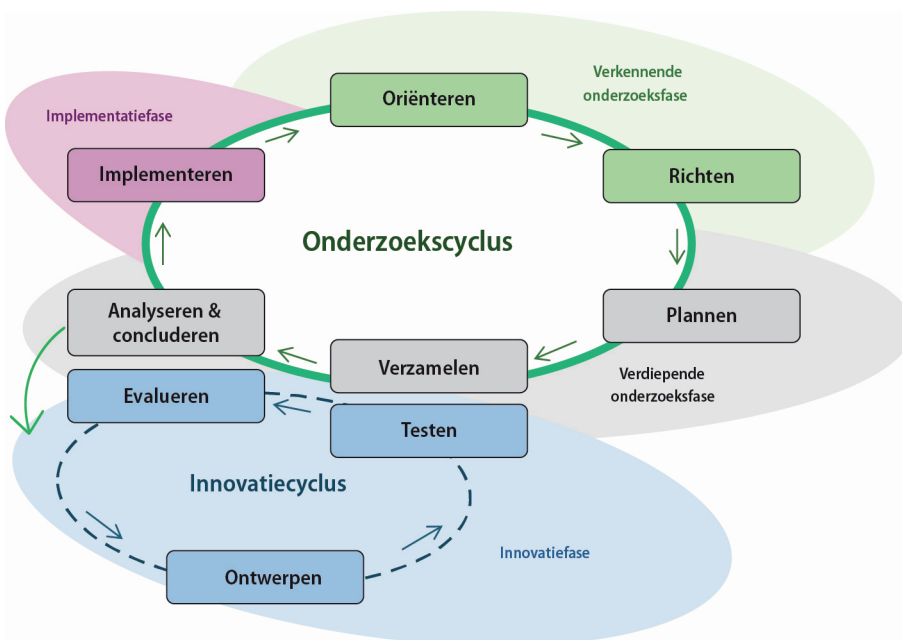
De basistekst wordt verduidelijkt met praktijkvoorbeelden en iedere module biedt aanvullende bronnen met:

- leeruitkomsten en leerdoelen;
- begrippenlijsten;
- invulcanvassen;
- sjablonen voor onderzoeksinstrumenten;
- vragen en opdrachten;
- samenvattingen;
- voorbeelden en links naar nuttige websites;
- overzichten van de methoden en technieken.

Bij verschillende onderzoeksactiviteiten kun je artificial intelligence (AI) als hulpmiddel inzetten. We spreken in dit boek over het gebruik van AI-assistenten of AI-applicaties. We benadrukken dat je altijd zorgvuldig moet afwegen of je AI wilt, kunt en mag inzetten en hoe je dit verantwoordt (zie paragraaf 1.5).

Module 1 geeft een algemene beschrijving van praktijkonderzoek. Module 2 gaat in op het in kaart brengen van de unieke kenmerken van de context.

De modules 3 tot en met 9 beschrijven de zeven kernactiviteiten van praktijkonderzoek. De modules kunnen in samenhang worden doorlopen, maar zijn ook afzonderlijk te gebruiken. Hiermee kan het handboek eenvoudig gebruikt worden als naslagwerk. De figuur toont de methode van praktijkonderzoek.

De methode van praktijkonderzoek

De methode van praktijkonderzoek bestaat uit vier fasen; de verkennende onderzoeksfase, de verdiepende onderzoeksfase, de innovatiefase en de implementatiefase. Elke fase kent eigen kernactiviteiten en opbrengsten. De fasen hangen weliswaar met elkaar samen, maar zijn ook los inzetbaar.

Hierna lees je welke kernactiviteiten en onderzoeksvaardigheden in elke module aan bod komen. De onderzoeksvaardigheden 'reflecteren' en 'communiceren' zijn gedurende het gehele onderzoek van toepassing en zijn daarom niet expliciet opgenomen.

Een overzicht van kernactiviteiten en onderzoeksvaardigheden

Modulen en kernactiviteiten	Onderzoeksvaardigheden
Deel 1: Verkennende onderzoeksfase	
Module 3 Oriënteren	- De verkennende onderzoeksfase plannen. - Een praktijkprobleem signaleren. - Een praktijkprobleem selecteren. - Het praktijkprobleem verkennen. - Een beeld van het praktijkprobleem creëren.
Module 4 Richten	- Het praktijkprobleem afbakenen en kaderen. - Het doel van het praktijkonderzoek bepalen. - De hoofdvraag van het praktijkonderzoek bepalen. - De hoofdvraag uitwerken. - De onderzoeksvraag controleren. - Opbrengsten verspreiden.

Modulen en kernactiviteiten	Onderzoeksvaardigheden
Deel 2: Verdiepende onderzoeksfase	
Module 5 Plannen	• Een plan voor het vervolg van het praktijkonderzoek uitwerken. • Methoden voor het verzamelen, analyseren & concluderen bepalen. • Bepalen wie je op welke wijze wilt betrekken.
Module 6 Verzamelen	• Instrumenten voor dataverzameling ontwikkelen. • Data verzamelen door: – te bestuderen; – te observeren of meten; – te bevragen; – te laten vertellen; – keuzes te laten maken; – te (laten) reflecteren; – te laten verbeelden; – te simuleren; – te bezoeken.
Module 7 Analyseren en concluderen	• Data vastleggen en uitwerken. • Verzamelde data ordenen per deelvraag. • Verzamelde data reduceren. • Combinaties maken en overzicht creëren. • Conclusies trekken.
Deel 3: Innovatiefase	
Module 8 Ontwerpen, testen en evalueren	• Bepalen hoe de innovatiefase doorlopen moet worden. • De innovatiecyclus uitvoeren door te: – ontwerpen; – testen (verzamelen); – evalueren (analyseren en concluderen).
Deel 4: Implementatiefase	
Module 9 Implementeren	• Het praktijkonderzoek evalueren. • Zicht krijgen op de doelgroepen voor het implementeren. • Implementeren gericht op het verspreiden van inzichten. • Implementeren gericht op het invoeren van innovaties. • Inspelen op belemmeringen bij het implementeren.